

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Реферат о завршеној докторској дисертацији кандидаткиње Едисе Кецап

На I редовној електронској седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 4. и 5. новембра 2021. године, према одлуци 1244/1, именовани смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације Едисе Кецап под насловом *Образовање одраслих у функцији превазилажења негативних ефеката рада*. Пошто смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, част нам је да Већу поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидаткиња Едиса Кецап дипломирала је 2010. године на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду, са радом на тему: *„Професионални развој наставника као аспект професионализације средњег стручног образовања“* и тиме стекла звање дипломирани андрагог – мастер. Године 2012, уписала је докторске студије андрагогије на истом факултету, на којима је положила испите са просечном оценом 9.5.

Од јуна 2012. године, ангажована је као истраживач приправник, а од 2015. године као истраживач сарадник на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије под називом *„Модели процењивања и стратегија унапређивања квалитета образовања у Србији“* (бр. 179060, од 2011) на Институту за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Од новембра 2017. године изабрана је у звање асистента. Ангажована је на студијским предметима *Андрагогија рада*, *Стручно образовање одраслих* и *Каријерно вођење и развој* на Одељењу за педагогију и андрагогију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

У мају 2019. године докторанткиња је у оквиру Erasmus+ КА 107 програма размене наставника била у улози гостујућег предавача са својим ментором, на семинару под називом *„Quality in Adult Education“* на Универзитету у Вирцбургу, Немачка (Julius-Maximilians-Universität Würzburg, Germany).

Од јуна 2019. до септембра 2021. године била је члан Радне групе за развој концепта признавања претходног учења у оквиру Пројекта *„Развој интегрисаног националног система квалификација у Републици Србији“* Министарства просвете, науке и технолошког развоја Србије; од новембра 2018 до септембра 2021. године

била је члан Комисије за обезбеђивање квалитета и самовредновање Филозофског факултета Универзитета у Београду, а од октобра 2021. члан је Комисије за поступање у случајевима сексуалног узнемиравања и уцењивања Филозофског факултета Универзитета у Београду.

На различитим позицијама активно је учествовала, између осталог, на следећим међународним и националним пројектима: Пројекат „*Знањем до посла – Е2Е*” Фаза 2 у процесу евалуације система акредитације јавно признатог организатора активности образовања одраслих“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја; Пројекат ESRALЕ - „*European Studies and Research in Adult Learning and Education*“ у оквиру Lifelong Learning Programme, суб-програм ERASMUS Филозофског факултета Универзитета у Београду; пројекат „*Снажни од почетка*“ Центар за интерактивну педагогију – ЦИП; "BeLL - Benefits of Lifelong Learning", Друштво за образовање одраслих, DIE, Немачка; „*Друга шанса - Развој система функционалног основног образовања одраслих - ФООО у Србији*” Министарства просвете, науке и технолошког развоја и други.

Аутор је и коаутор више од 15 објављених радова, а неки од њих су: Pejatović, A., Kecap, E. (2018) Pružanje pomoći zaposlenima putem multifunkcionalnih programa učenja. *Andragoške studije*, broj II, 45-63; Kecap, E., Mihajlović, D. (2018) Education and Quality of Life at Work – Towards the Prevention and Overcoming of Mobbing. In: B. Kämpfner, K. Ovesni, J. Vranješević (Eds.): „*Strategies to improve quality of education*“ (pp.75-89). Belgrade: Institute for Pedagogy and Andragogy, Faculty of Philosophy; Gießen: Institut für Erziehungswissenschaft, Justus-Liebig-Universität; Kecap, E. (2014) Unapređenje kvaliteta obrazovnih intervencija u organizaciji sa ciljem prevazilaženja stresa zaposlenih uzrokovаног феноменом *downsizing*, u: Knežić, B., Pejatović, A., Milošević, Z. (Ur.), „*Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja odraslih u Srbiji*”, (str. 93-107). Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Institut za pedagogiju i andragogiju; Kecap, E. (2013) Employee Education and Prevention of Work-Related Stress, in; Miomir Despotović, Emina Hebib, Németh Balázs (ed), *Contemporary Issues of Education Quality* (pp. 249-262). Belgrade: University of Belgrade Faculty of Philosophy, Institute for Pedagogy and Andragogy; Pécs: University of Pécs, Faculty of Adult Education and HRD; Кецап, Е. (2012) Основни квалитети обука за ублажавање ефеката изгарања на послу, у: Алибабић, Ш., Медић, С. и Бодрошки-Спариосу, Б. (ур.). *Квалитет у образовању – Иззови и перспективе* (81-97). Београд: Институт за педагогију и андрагогију и други.

Учествовала је на више семинара, обука и конференција, од којих издвајамо следеће: Завршна конференција пројекта „Развој интегрисаног система националних квалификација у Републици Србији“ у Београду Министарства просвете, науке и технолошког развоја Србије; Национална конференција са међународним учешћем „*НОК као инструмент за транспарентност и повезивање света рада и света образовања*“ у Београду; у оквиру Пројекта „*Развој интегрисаног националног система квалификација у Републици Србији*“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Србије; Тренинг „*Excellence in Horizon 2020 Project Development and Implementation*“ у Београду; European Training Academy (EUTA); ESREA 9th Triennial European Research конференција „*Adult Education Research and Practice: Between the Welfare State and Neoliberalism*“ у Београду; UNESCO конференција „*Sub-regional Eastern and South-Eastern European launch of the 3rd Global Report on Adult Learning and Education (GRALE III)*” у Београду и многе друге.

Докторска дисертација Едесе Кецап *Образовање одраслих у функцији превазилажења негативних ефеката рада*, има 289 страна основног текста и следећу структуру: Увод; Теоријски оквир истраживања; Методолошки оквир истраживања; Анализа и интерпретација резултата истраживања; Образовне интервенције у функцији превазилажења негативних ефеката рада - ка формирању модела; Закључна разматрања; Литература са 134 наведене библиографске јединице; Прилози – које чине: инструмент за прикупљање података од испитаника (упитник), изјава о ауторству, изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада и изјава о коришћењу докторске дисертације, биографија кандидата.

Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације Едесе Кецап јесте проучавање значаја и улоге образовних активности у превазилажењу негативних ефеката рада који су резултат одређених карактеристика света рада, односно појава које се јављају на глобалном нивоу, нивоу организације и нивоу посла који запослени обављају.

У складу са наведеним предметом докторске дисертације, **циљ** овог теоријско-емпиријског истраживања је испитивање процена испитаника о улози образовања одраслих у превазилажењу негативних ефеката рада који су идентификовани на три нивоа - глобалном, нивоу организације и нивоу посла који обављају. Основном циљу истраживања придодат је и циљ да се креира модел понуде образовних интервенција које су усмерене на превазилажење негативних ефеката рада.

Приступ у осмишљавању контекста и начина у оквиру којег је ова актуелна и недовољно истражена проблематика негативних ефеката рада проучавана је оригиналан, вишеслојан и веома комплексан.

Овако дефинисан циљ истраживања операционализован је кроз следећих шест **затака**: (1) испитати однос између био-социјалних карактеристика испитаника и њихове процене изложености негативним ефектима рада; (2) испитати однос између био-социјалних карактеристика испитаника и њихове процене могућности деловања образовних активности у превазилажењу негативних ефеката рада; (3) испитати однос између био-социјалних карактеристика испитаника и њихове досадашње партиципације у образовним активностима које су имале за циљ превазилажење негативних ефеката рада; (4) испитати однос између досадашње партиципације испитаника у образовним активностима које су имале за циљ превазилажење негативних ефеката рада и њихове процене степена изложености негативним ефектима рада; (5) испитати однос између досадашње партиципације испитаника у образовним активностима које су имале за циљ превазилажење негативних ефеката рада и процене могућности деловања образовних активности на њихово превазилажење; (6) испитати однос између степена изложености негативним ефектима рада испитаника и процене могућности деловања образовних активности на њихово превазилажење.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

У истраживању се пошло од претпоставке да испитаници увиђају значај образовних интервенција и да их користе како би превазишли негативне ефекте рада, „које су идентификовали као присутне у процесу обављања радне активности“. Друга

претпоставка јесте да „на основу теоријски израђеног нацрта модела образовних интервенција и процена испитаника“, може да се креира предлог модела образовних интервенција за превазилажење негативних ефеката рада.

Очекивања су надаље разврстана у посебне хипотезе, које су највећим делом потврђене, а које су у односу на шест задатака сажето формулисане на следећи начин: (1) „Постоје разлике између био-социјалних карактеристика испитаника и њихове процене степена изложености негативним ефектима рада“. Претпоставља се да испитаници са различитим нивом образовања, образовним навикама, пословима, дужином радног стажа, врстом уговора, из организација различитог типа и величине, „нису у истој мери изложене одређеним негативним ефектима рада“; (2) Очекује се да „постоје разлике између био-социјалних карактеристика испитаника и њихове процене могућности деловања различитих образовних активности на превазилажење негативних ефеката рада“; (3) Очекује се да „постоје разлике између био-социјалних карактеристика испитаника и досадашње партиципације у образовним активностима испитаника, које су имале за циљ превазилажење негативних ефеката рада“, као и да је низак проценат оних испитаника који су у образовним садржајима тог типа партиципирани; (4) Претпоставља се да „постоји повезаност између досадашње партиципације испитаника у образовним интервенцијама које су имале за циљ превазилажење негативних ефеката рада којима су они лично били изложени и њихове процене степена изложености негативним ефектима рада“. Такође, очекује се да испитаници који су већ похађали образовне активности како би превазишли негативне ефекте рада процењују да су им у мањој мери изложени; (5) Очекује се да „постоји повезаност између досадашње партиципације испитаника у образовним активностима које су имале за циљ превазилажење негативних ефеката рада којима су били изложени и њихове процене могућности деловања различитих образовних активности на превазилажење негативних ефеката рада“. Претпоставља се да испитаници који су до сада похађали образовне активности, како би превазишли негативне ефекте рада, у већој мери процењују да образовање помаже да се они превазиђу; (6) Очекује се „повезаност између степена изложености негативним ефектима рада испитаника и процене могућности деловања различитих образовних активности на њихово превазилажење“. Претпоставља се да испитаници који су у већој мери изложени негативним ефектима рада процењују да образовне активности имају веће могућности да на њихово превазилажење делују.

Доводећи у везу општу хипотезу са основним резултатима истраживања свих шест задатака, може да се закључи да је општа хипотеза потврђена, односно да испитаници увиђају значај образовних интервенција и користе их како би превазишли негативне ефекте рада. Као резултат емпиријског дела истраживања, креиран је модел образовних интервенција за превазилажење негативних ефеката рада.

Кратак опис садржаја дисертације:

Дисертацију чини пет кључних делова: теоријски оквир истраживања, методолошки оквир истраживања, анализа и интерпретација резултата истраживања, образовне интервенције у функцији превазилажења негативних ефеката рада - ка формирању модела и закључна разматрања.

Теоријски део истраживања састоји се од дефинисања основних појмова истраживања у контексту промена које се дешавају на различитим нивоима. Дефинисани су и појашњени појам рада, појам ефекта, начин, односно методологија долажења до негативних ефеката рада, на основу екстрахованих карактеристика света рада. По сегментима су класификоване карактеристике света рада и детаљно анализиране појаве на глобалном нивоу које подразумевају глобализацију, технолошке промене и дигитализацију и нестандартне форме радног односа. У дисертацији је дискутовано о овим појавама у контексту рада и потенцијалних негативних ефеката рада који могу да се појаве као последица актуелних промена. По сегментима су класификоване карактеристике света рада и детаљно анализиране појаве на нивоу организације кроз посматрање субсистема који су међузависни и чине једну организацију и појаве, односно њихове саставне делове. Дискутовано је о значају стратегије, структуре, организационе културе и климе, запослених, радних тимова и о кључној улози лидера. Показало се да је за сваки од ових субсистема од пресудне важности имплементација образовних активности за одржавање здраве организације, превенцију, ублажавање или превазилажење негативних ефеката рада. По сегментима су класификоване карактеристике света рада и детаљно анализиране појаве на нивоу посла који запослени обавља. У контексту карактеристика рада на нивоу посла, као што су садржај рада, радно оптерећење и темпо рада, радно време, партиципација и контрола, каријерни развој, статус и плата, улога у организацији, кућа-посао приступ и физички и психолошки услови на раду, појашњене су појаве и на основу њих изоловани негативни ефекти рада.

Методологија издвајања негативних ефеката рада одвија се на неколико нивоа. Она обухвата процес идентификовања и класификовања карактеристика света рада, затим анализу појава које из тих карактеристика проистичу, на три нивоа (глобалном, нивоу организације и нивоу посла). За ове потребе истраживач је креирао Протокол за анализу литературе и издвајање релевантних карактеристика рада - матрикс критеријума. Следећа фаза јесте издвајање негативних ефеката рада који су били основа конструисања инструмента за емпиријски део истраживања.

Након издвајања негативних ефеката рада уследило је креирање нацрта модела образовних интервенција, односно листе која је, такође, била део инструмента и основа за истраживање. Нацрт модела је креиран на основу теоријског истраживања, на основу мишљења и навода аутора и организација које се баве овом проблематиком и предлажу образовне активности као кључне за превенцију, ублажавање и превазилажење негативних ефеката рада. Образовне интервенције су појашњене у контексту важности имплементације и примене у организацији. Нацрт модела је конструисан, на основу критеријума као што су: ниво инпута, сложеност, степен интеракције и трајање образовне интервенције. На основу тога формиране су четири врсте интервенција образовне природе: „образовне интервенције на нивоу информисања и упознавања; образовне интервенције на нивоу саветовања, давања смерница, рада у групи; образовне интервенције на нивоу обучавања; образовне интервенције на нивоу пружања дугорочне помоћи од стране стручњака“.

У методолошком оквиру истраживања дати су основни подаци о свим битним елементима на којима је заснован емпиријски део истраживања. Он је спроведен на узорку од 428 запослених испитаника на територији Београда, а истраживани су значај и улога које испитаници придају образовним активностима како би се превезилшли негативни ефекти рада. У ту сврху испитаници су процењивали степен

изложености негативним ефектима рада, степен могућности деловања образовних активности у њиховом превазилажењу и у којим образовним активностима су партиципирали како би превазишли негативне ефекте рада. Овакав приступ, на основу резултата истраживања, омогућио је формирање модела понуде образовних интервенција за превазилажење негативних ефеката рада.

У делу дисертације Анализа и интерпретација резултата истраживања систематично и прегледно су приказани и детаљно анализирани и интерпретирани резултати истраживања у шест сегмената водећи се истраживачким задацима и хипотезама. Основни резултати истраживања указују на следеће: потврђено је да постоје разлике у степену изложености негативним ефектима рада код испитаника различитих био-социјалних карактеристика. Показало се да су у већој мери већини негативних ефеката рада изложене следеће категорије испитаника: жене, особе нижег нивоа образовања, испитаници који имају уговор на одређено време, запослени у организацијама које су у доминантно државном власништву, испитаници који су запослени у микро организацијама (до 10 запослених), који имају између 16 до 25 година радног стажа, руковоаци машинама и постројењима. Налаз да су руководиоци у најмањој мери изложени негативним ефектима рада може да се доведе у везу са налазом да високообразовани такође у мањој мери процењују да су им изложени. Утврђено је да у већој мери, могућности деловања образовних активности у превазилажењу негативних ефеката рада, процењују жене, млађа категорија испитаника, испитаници који имају до 5 година радног стажа, испитаници виших нивоа образовања, запослени са уговором на одређено време, запослени у организацијама које су у доминантно приватном власништву, испитаници који су у протекле две године похађали до шест садржаја неформалног образовања. Супротне тенденције показују ниже образовани и руковоаци машинама који процењују да образовање може да делује на превазилажење осећаја несигурности на послу. У случају досадашње партиципације, генерални закључак јесте да су испитаници у нижем проценту од очекиваног партиципирали у образовним активностима како би превазишли негативне ефекте рада. У партиципацији предњаче млађи испитаници, они вишег образовног нивоа, испитаници који су запослени у већим системима, руководиоци и стручњаци, испитаници који су похађали више садржаја неформалног образовања. Највиши проценат оних који су партиципирали јесте у информативним образовним активностима, а најнижи у програмима дугорочне образовне помоћи.

Испитивањем разлика и корелативних односа између варијабли истраживања стиче се увид у ситуацију на терену везано за изложеност негативним ефектима рада и улогу коју образовање има, тачније значај који запослени придају образовним активностима у њиховом превазилажењу. Корелације су, генерално, показале да они који су изложени негативним ефектима рада и који су партиципирали до сада у образовним активностима процењују да образовање може да делује на њихово превазилажење; да испитаници који су партиципирали до сада у образовним активностима процењују да су у мањој мери изложени негативним ефектима рада.

Међусобно упоређујући заступљеност различитих категорија испитаника према врстама процена које су се од испитаника у истраживању захтевале, видно је да су најчешће они који су се изјаснили да су у већој мери изложени негативним ефектима рада истовремено нижег нивоа образовања, ређе партиципирају у облицима неформалног образовања и у мањој мери верују да образовање може да помогне у превазилажењу истраживаних негативних ефеката.

Резултати истраживања су се одразили на модификовање почетног нацрта модела.

У четвртом сегменту дисертације, на основу почетног нацрта модела и резултата емпиријског дела истраживања, креиран је предлог модела образовних интервенција за превазилажење негативних ефеката рада. Овај модел се разликује од почетног нацрта по томе што садржи два, уместо четири, сегмента понуде. Први се односи на информисање и упознавање са елементима саветодавних активности, док се други односи на комбинацију дугорочне помоћи од стране стручњака и обучавања, такође са елементима саветодавног рада. Једна од основних карактеристика овог предлога модела јесте флексибилност у одабиру у зависности од проблема, капацитета организације и индивидуе.

Остварени резултати и научни допринос дисертације

Претходна анализа омогућава да закључимо да докторска дисертација Едесе Кецап представља вредан прилог андрагошкој науци и пракси образовања одраслих, с обзиром да је поље негативних ефеката рада недовољно истражено, а да образовне интервенције нису у овом контексту до сада идентификоване и класификоване. Одабир и формулација теме рада, као и одабрани приступ у њеној обради указују на то да ова дисертација представља квалитетан научни рад и вредан допринос. Докторанд Едеса Кецап истраживањем залази у испитивање значаја и улоге образовних активности у превазилажењу негативних ефеката рада. Негативни ефекти рада су веома актуелна, али и недовољно истражена тема, при чему су до сада углавном проучавани појединачни негативни ефекти рада. Ова докторска дисертација представља покушај класификовања и негативних ефеката рада и образовних интервенција, што је вредан научни допринос као основа за даља истраживања у овој области. Теоријски конструкти и анализа и интерпретација налаза су јасно, аргументовано и критички приказани. На основу анализе обимне литературе која се бави проблематиком негативних ефеката рада и образовних активности у контексту њиховог превазилажења, дошло се до сложених конструката који су добра основа за даље теоријско и емпиријско изучавање, али и унапређивање праксе. Поред увида у процене испитаника о могућностима образовања, ауторка дисертације, ослањајући се на резултате истраживања, предлаже модел образовних интервенција који представља конкретне образовне мере, те тиме делује лако преносив у праксу. Поред истраживања и анализе до сада не много разматране проблематике у оквиру андрагогије као науке, предложени модел образовних интервенција представља највећи допринос овог истраживања. Имплементација резултата и предложеног модела може да буде од помоћи истраживачима који даље желе да истражују негативне ефекте рада или образовне мере у том контексту, практичарима који се баве образовањем одраслих, „помагачима“ - особама које пружају помоћ „жртвама“ негативних ефеката рада.

Може се рећи да научни допринос докторске дисертације Едесе Кецап иде од класификовања релевантних теоријских поставки негативних ефеката рада, до креирања модела образовних интервенција за превазилажење негативних ефеката рада. На основу теоријског оквира и добијених резултата истраживања отвара се низ нових питања која су подстицајна за будућа потенцијална истраживања, од којих су

многа повезана са могућностима унапређивања праксе образовања одраслих у области успостављања система подршке у превазилажењу негативних ефеката рада.

Закључак

Садржај и методолошки оквир дисертације Едисе Кецап „*Образовање одраслих у функцији превазилажења негативних ефеката рада*” у складу је са пријавом и планом датим у оквиру нацрта дисертације.

На основу свега изложеног, Комисија је мишљења да рукопис докторске дисертације докторанда Едисе Кецап представља оригинално и самостално научно дело, које, пре свега, карактеришу веома добра теоријска фундираност истраживаног проблема, методолошка зрелост исказана кроз комплексност дизајна истраживања, детаљна анализа и класификовање веома сложених питања и проблема постављених у раду, ваљаност закључивања и, на основу резултата емпиријског истраживања, креирање предлога модела, уз помоћ којег образовним мерама може да се пружи очигледно потребна подршка запосленима и организацијама. Имајући све наведено у виду, Комисија је мишљења да су испуњени сви неопходни услови за усмену одбрану докторске дисертације.

У Београду, 23. новембра 2021. године

Комисија:

др Миомир Деспотовић, редовни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Јован Миљковић, ванредни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Милица Марушић Јаблановић
виши научни сарадник Института за педагошка истраживања
